

Les (poques) littératures eslaves en català

La presència escassa i desigual de traduccions al català d'obres literàries de l'àmbit eslau és deguda a les dinàmiques del mercat editorial, però també a motius polítics i sociolingüístics.

Per Miquel Cabal Guarro

La presència de les literatures eslaves en el sistema literari català és molt desigual. Hi trobem una llengua amb un gran nombre de traduccions directes (el cas del rus), algunes llengües representades per una trentena de títols (com el polonès i el txec), una que en té una desena (l'eslovè), llengües amb una presència més aviat anecdòtica (el serbo-

croat, el búlgar), una llengua que només té encara un parell de traduccions en línia (l'ucraïnès) i llengües de les quals no hi ha cap traducció directa publicada (l'eslovac, el macedoni, el belarús i altres llengües tristament amenaçades, com el caixubi i el sòrab).

«La presència de les literatures eslaves en el sistema literari català és molt desigual.»

Hi ha aproximacions diverses per explicar aquesta situació, i es relacionen amb àmbits igualment diversos. En primer lloc, podem apellar a les particularitats del sistema literari i editorial en llengua catalana. En segon lloc, podem mirar de relacionar la presència o l'absència d'aquestes traduccions amb l'existència d'un sistema d'intercanvi ben articulad entre les comunitats culturals respectives (la catalanoparlant i les dels diversos pobles eslaus). En tercer lloc, hem de tenir en compte les especificitats socioculturals (i, molt especialment, les sociolingüístiques) dels territoris on es produeix literatura en llengües eslaves. I, finalment, també hem de valorar les dinàmiques i els preceptes que estableix el mercat internacional del llibre. Mirem-nos aquests àmbits amb una mica més de deteniment.

Hereu d'una tradició llarga i ampla, el sistema literari i editorial en llengua catalana pateix ineludiblement l'embat de l'edició en castellà, molta de la qual es gesta i es produeix en l'àmbit lingüístic català. Les editorials independents dels Països Catalans, que són les que han empès amb més força en els darrers vint anys per omplir el buit de les literatures eslaves en català, es veuen aclaparades per lògiques de mercat que no tenen mitjans per superar. El fenomen és força fàcil d'exposar: si una obra traduïda s'ha publicat en castellà en època recent, és (econòmicament) massa arriscat de publicar-la en català. Sobretot quan es tracta de sectors amb tan poc recorregut comercial com els de les literatures eslaves, que, més enllà del rus, passen per ser literatures molt minoritàries.

Això últim es relaciona directament amb un altre dels àmbits que mencionàvem més amunt: el mercat inter-

nacional del llibre. Al capdavant, la venda de drets i la circulació d'obres obeeixen a una jerarquització de les llengües i de les seves expressions literàries. Una jerarquització que no té res a veure amb la naturalesa de les llengües i les seves literatures, sinó que respon als equilibris de forces i als corrents d'aculturació que imperen a cada moment. No hi ha cap

element *natural* que impedeixi que un escriptor eslovac construeixi una obra literària sòlida i més que digna de ser exportada. Ben al contrari, totes les llengües són vehicles literaris potencialment iguals. Ara bé, hi ha molts altres elements que, per davant d'aquest autor hipotètic, sempre acaben donant prioritat a tot un reguitzell d'escriptors anglosaxons més aviat mediocres.

I com és que no tenim altres vies per accedir a aquestes literatures que poc poden fer per no quedar esclafades sota el pes del mercat? Aquí és quan entra en joc el sistema d'intercanvi que existeixi entre dues comunitats culturals concretes. Quan no hi ha unes directrius polítiques específiques amb uns paràmetres i uns objectius clars

i, sobretot, quan no es posen els mitjans mínims imprescindibles per preparar professionals que puguin exercir de frontissa amb constància i fonament, els intercanvis literaris que s'acaben establint entre comunitats culturals que no han mantingut contactes estables al llarg de la història són escassos i irregulars.

Dents de llet, de Lana Bastašić (Edicions del Periscopi, 2022), una escriptora en llengua serbocroata traduïda al català per Pau Sanchis Ferrer.

«Totes les llengües són vehicles literaris potencialment iguals.»

En aquest sentit, el desmantellament del Departament de Filologia Eslava de la Universitat de Barcelona ha impossibilitat l'obertura de vies estables d'intercanvi entre els sistemes literaris eslaus i el català. Volem dir amb això que, en renunciar a la formació filològica en llengües eslaves (més enllà del rus i de la mica de polonès que encara s'ofereix), no podem esperar que en el futur hi hagi ningú que pugui accedir directament als diversos sistemes literaris eslaus i que, alhora, tingui prou coneixement de la realitat literària catalana per exercir de traductor, prospector, mediador o com en vulguem dir. Com gairebé sempre, haurem de fiar-ho tot a l'entusiasme individual, a la carambola conjuntural i a la bona voluntat de tots els agents implicats. Uns agents que presenten circumstàncies molt diverses, a més a més.

I amb això arribem al darrer factor que teníem pendent: les especificitats socioculturals dels territoris on es produeixen les literatures eslaves. Per què podem llegir una trentena de títols traduïts del txec i no en podem llegir cap de l'eslovac, per exemple? Aquí intervenen elements de tots els àmbits descrits i, abans de centrar-nos en les especificitats socioculturals que ens han portat on som, val la pena que els abordem. Rudolf Jan Slabý (1885-1957) era un lingüista i traductor txec que va viure a Barcelona del 1914 al 1926. Poliglota i polifacètic, va impartir gramàtica comparada de les llengües eslaves a la Universitat de Barcelona i va traduir una seixantena de títols de ficció i no-ficció de llengües diverses al català i el castellà. Entre les traduccions de Slabý trobem la primera traducció directa del rus al català (uns relats de Puixkin, publicats el 1921), així com la primera traducció del txec al català (*L'àvia*, de Božena Němcová, aparegut el 1924).

Slabý, com dècades després han fet la també txeca Monika Zgustová o l'eslovena Simona Škrabec, va exercir de radical lliure en l'àmbit de la literatura i va fer de frontissa entre dos espais culturals històricament desconnectats. L'intercanvi entre el sistema literari txec i el català es deu, doncs, a l'acció personal, entusiasta i militant de pioners com Slabý i Zgustová, i a les aportacions més recents de Núria

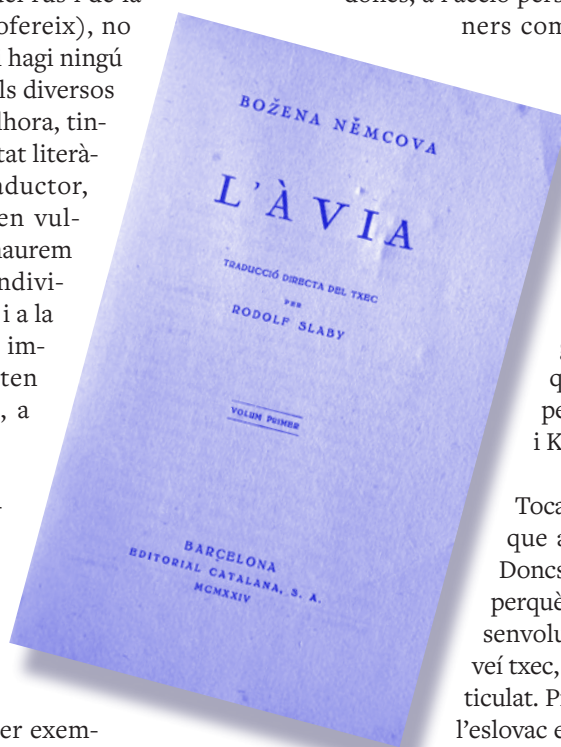
Mirabet o Kepa Uharte.

No s'ha institucionalitzat cap via d'intercanvi permanent, de manera que els títols txecs que podem llegir en català són bàsicament els clàssics moderns que circulen en el mercat internacional (Hrabal i Kundera) o grans noms de les lletres txeques que tenen un públic lector devot però més aviat minso (Čapek, Hašek i Klíma).

Toca, però, insistir en el dubte: com és que amb l'eslovac no ha passat això? Doncs per raons diverses. Per començar, perquè el sistema literari eslovac s'ha desenvolupat durant dècades a l'ombra del veí txec, dos cops més potent i més ben articulad. Pràcticament durant tot el segle xx, l'eslovac es va trobar en una posició de llengua minoritzada *de facto* i, per desgràcia, ja sabem quines conseqüències té aquesta conjuntura en matèria literària. El públic lector eslovac, per exemple, competent també en txec, podia (i pot, de fet) accedir als clàssics i les novetats editorials en llengua txeca. Això impedia les traduccions a la llengua eslovaca i, de retruc, impossibilitava (i diria que encara ho impossibilita) que la literatura eslovaca pogués assentar un sistema

en matèria literària. El públic lector eslovac, per exemple, competent també en txec, podia (i pot, de fet) accedir als clàssics i les novetats editorials en llengua txeca. Això impedia les traduccions a la llengua eslovaca i, de retruc, impossibilitava (i diria que encara ho impossibilita) que la literatura eslovaca pogués assentar un sistema

***L'àvia*, de Božena Němcová (Editorial Catalana, 1924), una escriptora en llengua txeca traduïda al català per Rudolf Jan Slabý.**

«La circulació d'obres obeeix a una jerarquitxació de les llengües.»

complet i dinàmic, és a dir, un sistema que permeti i fomenti la traducció dels seus autors. Perquè ara mateix poguéssim llegir literatura eslovaca en català, s'hauria hagut de donar una carambola conjuntural com la que descriuíem per al cas txec, però això no ha passat.

Uns casos molt semblants a aquest són el belarús i l'ucraïnès. Trobem raons de tots els àmbits per explicar l'absència d'aquestes literatures en el nostre sistema literari: la manca de professionals formats filològicament en les llengües respectives i les especificitats socioculturals dels territoris d'origen, amb un belarús que té la supervivència molt compromesa i un sistema literari maltractat pel govern propi, i un ucraïnès que tot just comença a resorgir amb força després de segles de minorització i anorreament per part del gegant rus (un gegant que torna a mostrar la seva cara imperialista), així com el fet que algunes de les novetats més interessants en llengua ucraïnesa hagin anat apareixent en llengua castellana. Podríem parlar també dels casos polonès, eslovè, serbocroat o búlgar, que en el fons no difereixen gaire del que hem exposat fins ara.

En definitiva, tots els factors que hem apuntat poden aplicar-se en proporcions diferents a totes les llengües eslaves i les seves literatures. Tret de la russa, és clar, que està subjecta a dinàmiques diferents. Tot plegat ens indica que, si les coses continuen com fins ara, ens veurem

abocats a buscar vies d'accés a les literatures eslaves més enllà de la llengua catalana. Continuarem sense poder-nos entendre amb un seguit d'espais culturals propers si no és per mitjà d'una llengua interposada. Òbviament, els esforços dels editors independents i dels traductors entusiastes no poden suplir les mancances d'un marc socio-cultural i educatiu que no és complet ni està ben establert, que no fomenta l'intercanvi

ni proveeix de mitjans per a la formació, la difusió i la dignificació mútua d'uns sistemes literaris altament fràgils. ●

La guerra de les salamandres, de Karel Čapek (Males Herbes, 2016), un escriptor en llengua txeca traduït al català per Núria Mirabet.

Joc d'atzar, de Sławomir Mrożek (Quaderns Crema, 2001), un escriptor en llengua polonesa traduït al català per Bożena Zaboklicka i Francesc Miravittles.